

УДК 911.3

Номер О.В.

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкривається проблема дослідження трудового потенціалу регіону як об'єкту суспільно-географічного дослідження, уточнено сутність понять «потенціал», «трудова потенціал», «трудова потенціал регіону».

Ключові слова: потенціал, трудова потенціал, трудова потенціал регіону.

В статье раскрывается проблема исследования трудового потенциала региона как объекта общественно-географического исследования, уточнено значение понятий «потенциал», «трудова потенціал», «трудова потенціал региона».

Ключевые слова: потенциал, трудова потенціал, трудова потенціал региона.

In the article the problem of labour actualized potential of the region as an object of human-geographical study the essence of the concepts of «potential», «employment potential», «employment potential in the region».

Keywords: potential, employment potential, employment potential in the region.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасних умовах в Україні відбуваються трансформаційні процеси, спрямовані на розбудову нашої держави загалом і кожного регіону зокрема. Саме регіональні проблеми нині вирости в одну з найбільш гострих проблем суспільного розвитку України, що обумовлює необхідність осмислення і дослідження регіонального розвитку суспільства, обґрунтування його пріоритетів і формування адекватних механізмів управління. Ефективність цих процесів, повнота вирішення тактичних і стратегічних завдань безпосередньо залежить від необхідності застосування нового концептуального підходу до комплексного дослідження формування та ефективності використання трудового потенціалу регіону, розробки інноваційної багатофакторної системи його вдосконалення.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показав, що широке коло як загальних, так і регіональних проблем формування трудового потенціалу були і залишаються об'єктом постійних наукових досліджень і численних прикладних розробок. Теоретико-методологічні аспекти оцінки стану, формування, використання трудового потенціалу розглянуто у працях зарубіжних (Г. Беккер, Г. Боуен, О. Нордхог, Л. Туроу, Т. Шульц) і вітчизняних учених. Серед зарубіжних учених серед українських – С. Бандур, І. Білоконь, М. Долішній, А. Доценко, В. Загородній, С. Злупко, П. Коваленко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Н. Мезенцева, С. Мохначук, В. Онікієнко, С. Пирожков,

Ю. Пітюренко, С. Писаренко, М. Фащевський та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт, до цього часу проблема вивчення трудового потенціалу регіону як об'єкту суспільно-географічного дослідження залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Низка ключових питань суспільно-географічних особливостей формування та використання трудового потенціалу ґрунтовно не вивчено або є дискусійними. Об'єктивна необхідність у подальшому поглибленні теоретичних досліджень і методичних розробок пов'язана з уточненням сутності понять «потенціал», «трудоий потенціал», «трудоий потенціал регіону».

Формулювання цілей статті. Метою публікації є уточнення сутності понять «потенціал», «трудоий потенціал», «трудоий потенціал регіону».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення мети публікації потребувало уточнення сутності ключових категорій дослідження. Задля цього здійснено аналіз доробку науковців щодо тлумачення поняття «трудоий потенціал». Опрацювання літератури дало можливість з'ясувати, що поняття розглядається в багатьох галузях знань. У контексті нашого дослідження ми розглядатимемо його з позицій суспільної географії. Оскільки базовим поняттям трудового потенціалу є поняття «потенціал», то насамперед нашим завданням було з'ясування його тлумачення. Вперше у вітчизняній літературі дане поняття було використано у 20-х роках ХХ ст. при розробці комплексної оцінки рівня розвитку продуктивних сил. В. Вейц розглядав потенціальні продуктивні сили не лише як матеріальні елементи, а й як матеріальні умови, при яких здійснюється виробничий процес [2]. В довідникових джерелах поняття «потенціал» трактується як «здатний», «спроможний», буквально – «здатний бути» [25]; «сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерв» [13, 630]; як «наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення чогось» [9.]; як «джерела можливостей, засобів, запасів, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення якого-небудь завдання чи досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній галузі» [21, 105].

В інших джерелах потенціал розглядається як можливість, наявні сили, засоби або запаси, що можуть бути використані [18]. Для нашого дослідження значний інтерес становлять напрацювання О. Шаблія. Він, розглядаючи поняття «потенціал», об'єднав існуючі уявлення про нього у групи за певними ознаками, а саме: носій (субстрат) – власність – відношення. Перша ознака означає «сукупність» умов і ресурсів, друга – потужність, можливість, здатність, третя – відповідність уявленню про потенціал як про «продуктивність» [24, 104]. Ми поділяємо точку зору О. Шаблія і цілком згоджуємося з ним. Категорія «трудоий потенціал» у науковій літературі почала утверджуватися на початку 80-х років ХХ ст. [16], а наприкінці 80–90-х рр. того ж століття сформувався вже ряд

підходів до розгляду трудового потенціалу [6, 10; 7] як: форми втілення особистого фактора виробництва (людського фактора); ресурс праці; напрям конкретизації категорії «робоча сила», що характеризує не лише загальну чисельність населення, здатного до праці, але і його освітньо-кваліфікаційні характеристики та тривалість участі певної кількості працездатного населення в суспільній праці за відповідних умов.

Наука комплексно відреагувала на потребу практики виявити резерви та шляхи творчої активізації людини як суб'єкта виробництва та суспільного життя. Науковці почали активно вивчати трудовий потенціал, використовуючи міждисциплінарний підхід до зазначеної проблеми. Вивчення літератури з проблеми дослідження трудового потенціалу засвідчило наявність різних підходів щодо визначення самого поняття «трудова потенція». Наведемо окремі тлумачення. Є. І. Якуба запропонував трактувати трудовий потенціал як кількість працездатного населення, залишкова працездатність осіб пенсійного віку і нагромаджувана працездатність підлітків [26, 2-10]. У праці Д. Богині, О. Грішної трудовий потенціал розглядається як «інтегральна оцінка і кількісних, і якісних характеристик економічно активного населення» [1].

С. Пирожков під трудовим потенціалом розуміє «розвинуту сукупність демографічних, соціальних і духовних характеристик та якостей трудоактивного населення і системи відносин, пов'язаних з участю у процесі виробництва та суспільною діяльністю» [17, 16]. І. Лукінов, розглядаючи трудовий потенціал, акцентує увагу на ролі окремих поколінь і їх місця у функціонуванні трудового потенціалу [12, 4-19].

В. Онікієнко розглядає трудовий потенціал як сукупність працездатного населення, що має відповідну професійно-кваліфікаційну підготовку, застосовує працю в народному господарстві з урахуванням її технологічної та технічної оснащеності [15, 11-15].

В. Врублевський розуміє під трудовим потенціалом сукупного працівника в його єдності з продуктивними силами [3, 116].

На думку С. Пучкової, трудовий потенціал — це сукупність потенціальних природних здібностей, освітнього потенціалу та трудової активності, які визначають результативність трудової діяльності [20, 6].

Н. Тітова характеризує трудовий потенціал як можливість робочої сили максимально реалізуватися у праці [22, 10].

Н. Оленцевич розглядає трудовий потенціал як узагальнюючу характеристику міри та якості сукупної здібності до праці, що визначає потенційні можливості участі як окремих індивідів, так і різних груп робітників, працездатного населення загалом в сукупно корисній діяльності [14, с. 10].

Б. Генкін вважає, що трудовий потенціал характеризується «здоров'ям; моральністю і вмінням працювати в колективі; творчим потенціалом; активністю; організованістю; освітою; професіоналізмом» [4, с. 53].

А. Котляр розглядає трудовий потенціал як узагальнюючу характеристику міри (кількості) і якості праці працездатного населення згідно участі в суспільно корисній діяльності [10, с. 9].

Г. Осовська та О. Крушельницька під трудовим потенціалом розуміють сукупність працездатного населення з урахуванням інтелектуального розвитку, здібностей, знань, умінь, досвіду, духовних цінностей, звичаїв, традицій, переконань і патріотизму [16].

Нам найбільше імponує визначення В. Костакова, який визначив трудовий потенціал як запаси праці, що залежать від загальної чисельності трудових ресурсів та їх структури, рівня зайнятості за віком і статтю, накопичених знань, ступеня відповідності демографічної структури працюючих умовам підвищення ефективності праці, соціальній мобільності населення [23]. У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним розглянути феномен «трудоий потенціал» з позицій суспільно-географічного підходу, оскільки в умовах сьогодення зростає потреба в наукових дослідженнях потенційних можливостей працездатного населення до продуктивної праці на регіональному рівні. При цьому основну увагу необхідно приділяти як кількісним, так і якісним параметрам трудового потенціалу (інформаційному та інтелектуальному, оцінці цього потенціалу і розробці механізмів його реалізації в масштабі регіону) [19]. Звернення до енциклопедичного видання з географії уможливило з'ясування сутності трудового потенціалу і в цій галузі. Поняття «трудоий потенціал» визначається як частина народно-господарського потенціалу суспільства, що становить сукупну здатність працездатного населення до суспільно корисної діяльності, детерміновану рівнем освіти і професійно-кваліфікаційної підготовки, статево-віковою структурою населення, станом здоров'я та духовно-моральними якостями [5, 134].

З метою ґрунтовного вивчення трудового потенціалу регіону, розробки методології оцінки рівня його розвитку виникає потреба у глибокому осмисленні його структури. С. Пирожков, зокрема, розглядає трудовий потенціал як систему, що складається з трьох взаємопов'язаних підсистем: демографічної, соціально-економічної та соціально-психологічної [17, 19]. Трудовий потенціал регіону характеризують сукупні характеристики трудових ресурсів, які вже зайняті чи можуть бути зайняті в суспільному регіональному виробництві. Особливості трудового потенціалу регіону полягають у тому, що існує міграція трудових ресурсів, яка пов'язана зі зміною місця роботи з різних причин.

С. Кузьмін вважає, що трудовий потенціал регіону визначається рівнем розвитку цього регіону і його господарськими, демографічними, історичними особливостями, роблячи це населення потенційно придатним для використання [11, 23].

І. Джаїн представив трудовий потенціал регіону як сукупну здібність «економічно активного населення даної території забезпечити виробництво споживчих вартостей, які відповідають потребам суспільства

на даному етапі його розвитку в конкретних соціально-економічних та науково-технічних умовах» [8, 67].

Висновок. Необхідність вивчення трудового потенціалу регіону як об'єкту суспільно-географічного дослідження зумовлена його актуальністю в умовах соціально-економічних перетворень, які мають місце в Україні загалом і регіонах зокрема. Усвідомлення того, що розвиток будь-якого регіону буде ефективним лише за умови врахування трудового потенціалу регіону, зобов'язує науковців активніше долучитися до дослідження окресленої проблеми. Аналіз джерельної бази уможливив уточнення сутності ключових понять «потенціал», «трудова потенція», «трудова потенція регіону» з позицій суспільно-географічного підходу. Під поняттям «потенціал» доцільно розуміти гармонію умов, ресурсів, можливостей і продуктивності; під трудовим потенціалом – запаси праці, що залежать від загальної чисельності трудових ресурсів та їх структури, сукупність демографічних, соціальних і духовних, вікових, статевих, компетентнісних характеристик та якостей трудоактивного населення і системи відносин, пов'язаних з участю у процесі виробництва та суспільною діяльністю в умовах підвищення ефективності праці, соціальної мобільності населення. Поняття «трудова потенція регіону» тлумачимо як сукупну здатність працездатного населення певної території (регіону) забезпечити виробництво необхідної продукції та послуг з урахуванням показників.

Використані джерела:

1. Богиня Д. П. *Основи економіки праці : навч. посіб.* / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – К.: Знання-Прес, 2000. – 313 с.
2. Вейц В. И. *Потенциальные и кинетические производительные силы мирового хозяйства* / В. Вейц – Кн. 1. – М., 1927. – 275 с.
3. Врублевський В. К. *Развитый социализм: труд и НТП. Очерки теории труда.* – М.: Политиздат, 1984. – 317 с.
4. Генкин Б. М. *Экономика и социология труда : учеб. для вузов* / Б. М. Генкин. – М.: Изд. группа "НОРМА-ИНФРА-М", 1998. – 384 с.
5. *Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины* / Гл. ред. А. Ф. Трешников; ред. кол.: Э. Б. Алаев, П. М. Аламиев, А. Г. Воронов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1988. – 432 с.
6. Грішнова О. А. *Економіка праці та соціально-трудова відносини : підруч.* / О. А. Грішнова. – К.: Знання, 2006. – 559 с.
7. Грішнова О. А. *Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : [монографія]* / О. А. Грішнова. – К.: Т-во "Знання", 2001. – 254 с.
8. Джаин И. О. *Оценка трудового потенциала : [монография]* / И. О. Джаин. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2002. – 250 с.
9. *Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера* // За ред. Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, ТзОВ "Книгодрук", 2000. – 704 с.
10. Котляр А. *Как создать эффективную занятость населения?* / А. Котляр // *Вопросы экономики.* – 1993. – № 12. – С. 67-72
11. Кузьмин С. А. *Эффективная занятость населения* / С. А. Кузьмин. – М.: Экономика, 1990. – 128 с.
12. Лукинов І. *Пріоритетна політика держави в технологічних перетвореннях* / І. Лукинов // *Економіка України.* – 1997. – № 2. – С. 4-19].
13. *Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т.* – К.: Аконт, 1999. – Т. 3.– 927 с.

14. Оленцевич Н. В. Трудовий потенціал в умовах переходу до ринкових відносин: формування та використання: автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.01.01 / Н. В. Оленцевич ; Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К, 1995. – 16 с.
15. Онікієнко В. Методологічні засади оцінювання рівня соціалізації ринку праці України / В. Онікієнко // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України : зб. наук. праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил. ТАНГ. – Вип. 9. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2004. – С. 11–15
16. Осовська Г. В. Управління трудовими ресурсами : [навч. посіб.] / Г. В. Осовська, О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 224 с.
17. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков. – К. : Наук. думка, 1992. – 177 с.
18. Попов В. М. Відтворення трудового потенціалу аграрного сектора економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / В. М. Попов ; Кіров. нац. тех. ун-т. – Миколаїв, 2005. – 20 с.].
19. Приймак В. І. Трудовий потенціал і механізм його реалізації в регіоні : [монографія] / В. І. Приймак. – Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 383 с.
20. Пучкова С. І. Розробка комплексної системи розвитку трудового потенціалу : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.06.01 / С. І. Пучкова ; Одеський державний економічний університет. – Одеса, 2003. – 16 с.
21. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 580 с.
22. Тітова Н. А. Трудовий потенціал і його реалізація в умовах формування регіональних ринків праці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д. е. н. / Н. А. Тітова. – Львів, 1996. – 48 с.
23. Трудовые ресурсы: Социально-экономический анализ / Под. ред. В. Г. Костакова. – М. : “Экономика”, 1976. – 18 с.
24. Шаблій О. І. Нові підходи до категорії «рекреаційний потенціал» / О. І. Шаблій, З. О. Шаблій // Проблеми регіональної політики : Зб. наук. праць / Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 1995. – С. 104
25. Этимологический словарь русского языка // Под ред. Н. М. Шанского– М., 1994. – 588 с.
26. Якуба Е. І. Основные направления исследования трудового потенциала сельского хозяйства в условиях АПК / Е. І. Якуба // Повышение эффективности использования труда в сельском хозяйстве и социальное развитие : тезисы доп. наук. практ. конф. – К., 1983. – С. 2-10